

УДК 159.9:378.1:37.013.77

Л 97

Галина ЛЯЛЮК

МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЯК ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті проаналізовано модель психологічного супроводу професійної ідентичності майбутніх педагогів. Розвиток професійної ідентичності студентів може здійснюватися під час навчально-виховного процесу шляхом активного засвоєння провідних професійних позицій у контексті особистісного зростання. Доцільним є використання активних методів і прийомів навчання, спрямованих на оптимізацію процесу підготовки майбутніх фахівців через активізацію самопізнання, їх професійного самовизначення, усвідомлення реальності життєвих планів.

Ключові слова: *модель психологічного супроводу, професійна ідентичність, самопізнання, самовизначення, професійна рефлексія, професійне мислення, готовність до професійної діяльності.*

Постановка проблеми. Вхідження України в Європейський освітній простір підвищує попит на справжнього професіонала і надає нашій державі змогу поглибити відносини з європейськими державами в подальшій інтеграції до Європейського Союзу. Зміни суспільного ладу визначають вимоги, що висувуються перед сучасним педагогом, тому професійне становлення майбутнього вчителя є актуальною проблемою сучасної психолого-педагогічної науки і практики, а також одним із пріоритетних напрямів модернізації вищої педагогічної освіти в Україні.

Відтак постановка проблеми професійної ідентичності майбутнього педагога, її структури, генезису та її психологічного супроводу розвитку є актуальною проблемою та має теоретичне

й прикладне значення у плані досягнення самоідентичності, особистісного зростання, самопізнання й духовності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність сучасного педагога повинна орієнтуватися на створення умов для саморозвитку суб'єктів учіння, формування й розвитку потреб і здатностей суб'єкта навчального процесу. Це вимагає від педагога найвищого рівня кваліфікації, і не лише зі своєї спеціальності, але й з огляду найвищого рівня розвитку його педагогічної майстерності [12]. Кількість педагогів, які працюють у природних соціально-психологічних контекстах, збільшується, але кількість не завжди відповідає якості. Особливої уваги у цьому контексті заслуговують питання професійної ідентичності суб'єктів педагогічної діяльності, яка бере свій початок на етапі первинного засвоєння професійних функцій у ВНЗ.

Над проблемою формування професійної ідентичності студентів педагогічного вишу працювали В.Г. Абдурашитов, Н.В. Антонова, Т.С. Березіна [1], З.В. Єрмакова, Ж. Зайнобіддінов, В.Л. Зливков, Н.В. Кузьміна, А.М. Лукіяничук [8], Т.В. Міщенко, А.С. Назиров, З.О. Оруджев, Ю.П. Поваренков, В.Ф. Сафін та ін.

Професійну ідентичність педагога, Т.С. Березіна визначає як результат усвідомлення індивідом своєї тотожності з професійною діяльністю та спільнотою, знання меж своєї професійної компетенції та впевненості в своїй ефективності, відчуття себе професіоналом [1, 25].

Згідно з визначенням А.М. Лукіяничука, професійна ідентичність – динамічна система, яка формується у процесі професійної освіти та активного розвитку професійної компетентності і впливає на ціннісно-смыслову сферу і удосконалення професійної майстерності майбутнього спеціаліста [8].

Професійна ідентичність педагога виконує такі функції, як розвиток «професійного почуття», тобто емоційного прийняття себе як людини, яка займається певною справою, усвідомлення певної ментальності, впевненість у своїй професійній приналежності, самостійності та ефективності, переживання своєї професійної цілісності та визначеності. Професійну ідентичність характеризує приєднання і накладання образу професії (зі всіма її закономірностями) на особливості конкретної особистості [1, 24]. На думку О.П. Єрмолаєвої, Т.В. Міщенко, А.С. Назирова,

Ю.П. Поваренкова, У.С. Родигіної, процес навчання у виші супроводжується становленням професійної ідентичності студентів.

Враховуючи значний теоретичний доробок [1; 2; 5; 6; 8], констатуємо, що в психолого-педагогічній науці напрацьовано теоретико-методологічну основу, яка створює передумови для цілеспрямованого осмислення й вивчення проблеми моделі психологічного супроводу професійної ідентичності майбутніх педагогів. Проте існують суперечності: між наявним і бажаним рівнем особистісного розвитку студентів педагогічних ВНЗ і учителів; між недостатньою розробленістю проблеми становлення та психологічного супроводу професійної ідентичності майбутніх педагогів у навчально-виховному процесі педагогічного ВНЗ і визнанням провідної ролі професійної ідентичності в особистісно-професійному розвитку майбутнього фахівця; між необхідністю організації ефективної цілеспрямованої моделі психологічного супроводу розвитку та становлення професійної ідентичності майбутніх вчителів в освітньому процесі педагогічного ВНЗ і відсутністю педагогічних умов, що цей процес забезпечують.

Навчально-виховний процес у сучасному педагогічному ВНЗ недостатньо стимулює особистісний і професійний розвиток студентів. Ці процеси мають значною мірою стихійний, мало керований характер, а це, зрештою, знижує ефективність та якість педагогічної освіти. Результатом педагогічної роботи ВНЗ має стати повна підготовка студента до професійної діяльності в умовах соціального замовлення, що змінилося, і нових вимог суспільства [2].

Важливо змінити позицію студента, зробити так, щоб замість об'єкта навчально-виховного процесу він став його справжнім суб'єктом, що сприймає професійне виховання як сходження до суб'єктності. Однак стаючи суб'єктом власної життєдіяльності, людина не перестає бути об'єктом стосовно самої себе, оскільки вона управляє собою, та й стосовно навколишніх, залишаючись об'єктом впливу інших. Студенти не задовольняються тільки формальними каналами одержання знань й умінь. Студенти високо цінують неформальне співробітництво з педагогом, що сприяє більш повному розкриттю потенційних можливостей молодих людей, активному освоєнню соціального досвіду, повноцінному професійному становленню. Саме за допомогою такого

співробітництва здійснюється взаємозв'язок професіоналізації, самореалізації й соціалізації молодого людини [12]. Розробка моделі психологічного супроводу розвитку та становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів значно оптимізує цей процес.

Мета статті – теоретично обґрунтувати модель психологічного супроводу становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів.

Розвиток професійної ідентичності у майбутнього вчителя – це шлях ототожнення власних індивідуальних властивостей з індивідуальними властивостями досвідченого вчителя, які викликають у студентів інтерес, захоплення, стають для нього близькими, зрозумілими і бажаними для майбутньої професійної діяльності [5, 372]. Т.С. Березіна [1] виокремлює три основні етапи становлення професійної ідентичності студентів педагогічного ВНЗ: 1) первинний вибір, коли студенти вперше знайомляться з професійною спільнотою, навіть не приміряючись до неї. При цьому у майбутніх педагогів формується ціннісне ставлення до обраної професії; 2) підтвердження або ні первинного вибору. На цьому етапі можуть суттєво змінюватися професійні уподобання та наміри студентів, що нерідко призводить до розчарування у своєму професійному виборі або навпаки, до впевненості у ньому; 3) реалізація первинного вибору в діяльності. На цьому етапі відбувається перехід студентів до ототожнення себе зі своєю професійною діяльністю, входження у професійну спільноту, усвідомлення професійної самостійності та ефективності.

Модель формування професійної ідентичності вчителя у процесі його вишівської підготовки, як зазначає С.Т. Березіна, має трифакторний характер та містить суб'єктивні чи особистісні, внутрішні, фактори, пов'язані з ціннісно-сисловою сферою, самосвідомістю, рефлексивністю, компетентністю, уміннями, задоволенням, творчістю; об'єктивні чи зовнішні, фактори, пов'язані з вимогами професійної діяльності, яка здійснюється в особистісно орієнтованій парадигмі, яка виступає регулюючою основою професійно-особистісного самовизначення вчителя; об'єктивно-суб'єктивні фактори, які пов'язані з організацією освітньої та професійної сфер [1].

На думку М.М. Павлюк [9], необхідною умовою розвитку професійної ідентичності вчителя є сама особистість вчителя,

особистісний і професійний потенціал, а також спеціальні знання і уміння, необхідні для цього виду діяльності.

Проблема психолого-педагогічного супроводу професійної ідентичності є однією з дискусивних та найменш досліджених у психології. Немає однозначного її поняття та змістового підходу. Так, Ю.В. Слюсаревим «психологічний супровід» розглядається як комплексний психологічний вплив на особистість, надзавданням якого є активізація саморозвитку людини» [6, 38]. На наш погляд, досягнення такого завдання можливе лише при наявності психологічного впливу на певні структури самосвідомості людини, професійної ідентичності, зокрема.

Модель психологічного супроводу становлення та розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів у процесі навчання є основною складовою психологічного супроводу особистості у процесі професійної підготовки та має на меті повноцінну реалізацію особистісного соціально-психологічного потенціалу, задоволення потреб майбутнього педагога у його професійній самоактуалізації.

Маючи різні джерела формування, одним з яких є професійна освіта, професійна ідентичність майбутнього педагога зумовлюється низкою чинників, серед яких можна виокремити сформованість образу «Я», професійно важливі якості фахівця, професійні знання та вміння, ідеальні образи вибраної професії, очікування індивіда та можливості соціальних перспектив, які дає ця професія, професійне спілкування та взаємодію студентів з фахівцями професійної спільноти тощо.

Окреслене дає можливість доповнити перелік чинників такими позиціями, як наявність життєвих і професійних цілей, професійна складову образу «Я», самоінтерес, розвинуті вольові якості та екстравертованість особистості в процесі навчання у ВНЗ. Останні є показниками визначених компонентів ідентичності і свідчать про важливість формування кожного з них. Крім того, наявність і високий рівень вираженості цих показників саме на етапі освоєння спеціальності і зумовлює успішний процес розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів.

Динаміка розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів у процесі навчання характеризується поступовим формуванням її структурних компонентів (від підвищення рівня

розвитку когнітивного та емоційно-оцінного на першому та другому курсах, до їх зниження та підвищення рівня розвитку поведінкового компоненту на третьому). Така нерівномірність перебігу ідентифікаційних процесів зумовлена специфікою фахової підготовки, сутнісними і змістовими особливостями навчально-освітніх програм [5, 79].

Розробляючи модель психологічного супроводу розвитку та становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів, слід враховувати кризові тенденції в ідентичності студентів третього курсу, що, очевидно, спричинені розчаруванням у професійному і життєвому виборі, невідповідністю очікувань і уявлень про професію та реальністю її освоєння.

Оптимальною для майбутніх педагогів повинна бути така система психологічного супроводу розвитку та становлення професійної ідентичності, в межах якої створюються умови для професійного і особистісного самоусвідомлення, самореалізації, особистісного зростання студента та розвитку на цій основі його професійної ідентичності.

Сама модель психологічного супроводу розвитку і становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів не розв'язує проблему, що виникла у вищій педагогічній школі, тому вона не є дієвою на рівні побутового свідомості. Згідно з підходом О.А. Донченко, має бути зразок: зразок як певна ієрархія цінностей, зразок як реальна чи сконструйована особа, яка повинна мотивувати до наслідування. Лише в цьому випадку зразок може бути нормативним для певної сукупності людей [6, 79].

Г.О. Балл [6, 84] вважає, що норма діяльності є стабільною моделлю її здійснення, що відповідає сукупності соціально-детермінованих вимог і сподівань. Більшість норм професійної діяльності, що діють у межах реалізації викладачами певних функціональних ролей, спрямовані на регуляцію поведінки, внутрішні психічні дії. Зокрема ставлення викладачів до тих функціональних ролей, які вони реалізують, очікування певних реакцій на ці ролі з боку студентів, детермінуються насамперед специфікою функціонування професійної ідентичності викладача.

Коли будь-який етап становлення професійної ідентичності проігнорований, або пройдений формально, то виникають проблеми з формування бажаної структури професійної ідентич-

ності майбутнього педагога, ступінь її відкритості та гнучкості знижується.

Психологічний супровід професійної ідентичності майбутнього педагога повинен створити умови для ініціації процесу саморозвитку, а також – шляхи нейтралізації умов, які перешкоджають цьому процесу. Важливою є психологічна підтримка становлення особистості майбутнього педагога.

Модель психологічного супроводу розвитку і становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів повинна функціонувати принаймні на трьох етапах формування ідентичності та реалізувати такі завдання:

- 1) актуалізація перспективи професійної діяльності як особистісної цінності (зразок);
- 2) оцінка ступеня власної належності до педагогічної спільноти завдяки самоідентифікації;
- 3) усвідомлення необхідності творчого, суб'єктного підходу до педагогічної діяльності;
- 4) формування готовності студентів до професійно-педагогічного саморозвитку.

Висновки. Професійна ідентичність є одним з провідних критеріїв становлення професіонала та передумовою успішності професійної діяльності. Для професійної педагогічної діяльності важлива гармонія особистісної і професійної зрілості, яка може забезпечити самореалізацію й повну адаптацію до соціального і професійного оточення. Відтак для учителя сформованість професійної ідентичності є надзвичайно важливим чинником його успішного професійного зростання і професійного розвитку. Тому модель психологічного супроводу розвитку та становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів у процесі професійного навчання повинна стати природничо-профілактичним засобом, який органічно поєднував би методики і техніки психологічного впливу у повсякденному житті майбутнього педагога. Модель психологічного супроводу розвитку та становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів повинна забезпечити оптимальні умови для професійного і особистісного саморозвитку, самоусвідомлення, самореалізації, особистісного зростання студента, а також – шляхи нейтралізації умов, які перешкоджають цьому процесу.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробці тренінгових програм з метою професійного і особистісного саморозвитку, самореалізації майбутніх педагогів.

Література

1. Березина Т.С. Становление профессиональной идентичности педагога / Т.С. Березина // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 7. – С. 24 – 27.
2. Глуханюк Н.С. Психология профессионализации педагога : монография / Н.С. Глуханюк ; Рос. гос. проф.-пед. ун-т. ; [2-е изд., доп.]. – Екатеринбург : Издательство РГППУ, 2005. – 260 с.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессий / Э.Ф. Зеер. – [2 изд., перераб., доп.]. – М. : Деловая книга, 2003. – 336 с.
4. Иванова Н.Л. Профессиональная идентичность в социально-психологических исследованиях / Н.Л. Иванова // Вопросы психологии. – 2008. – № 1. – С. 89.
5. Жигинас Н. Этапы формирования профессиональной идентичности педагога / Н. Жигинас // Высшее образование в России. – 2007. – № 8. – С. 121 – 122.
6. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія / О.М. Кокун. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2012. – 200 с.
7. Ложкін Г. Професійна ідентичність в контексті маргінальної поведінки суб'єкта / Г. Ложкін, Н. Волянчук // Соціальна психологія. – 2008. – № 3. – С. 123 – 130.
8. Лукіяничук А.М. Модель розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів / А.М. Лукіяничук // Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. – Випуск 7. – К., 2010. – С. 370 – 380.
9. Павлюк М.М. Розвиток професійної ідентичності педагога як чинник попередження дезадаптації школярів / М.М. Павлюк // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. – Т. XI, Ч. 6. – К., 2009. – С. 318 – 327.
10. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю.П. Поваренков. – М. : Изд-во УРАО, 2002. – 160 с.
11. Родыгина У.С. Психологические особенности профессиональной идентичности студентов / У.С. Родыгина // Психологическая наука и образование. – 2007. – № 4. – С. 39 – 48.

12. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг : учебное пособие / Л.Б. Шнейдер. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2004. – С. 354 – 366.

Лялюк Галина. Модель психологического сопровождения становления профессиональной идентичности будущих педагогов как психолого-педагогическая проблема. В статье проанализирована модель психологического сопровождения профессиональной идентичности будущих педагогов. Развитие профессиональной идентичности студентов может происходить во время учебно-воспитательного процесса путем активного усвоения профессиональных позиций в контексте личностного роста. Целесообразно использовать активные методы и приемы обучения, направленные на оптимизацию процесса подготовки будущих специалистов путем активизации самопознания, их профессионального самоопределения, осознания реальности жизненных планов.

Ключевые слова: модель психологического сопровождения, профессиональная идентичность, самопознание, самоопределение, профессиональная рефлексия, профессиональное мышление, готовность к профессиональной деятельности.

Lialiuik Galyna. The model psychological accompaniment professional identity of future teachers as a psychological and pedagogical problem. This paper analyzes of model psychological accompaniment professional identity of future teachers. The development of professional identity of students can be carried out during the educational process through active assimilation of the leading professional positions in the context of personal growth. It makes sense to use active learning methods and techniques aimed at optimizing the process of preparing future professionals through activation of self-knowledge, their professional self- awareness of the reality of life plans.

Keywords: model psychological accompaniment, professional identity, self-knowledge, self-reflection, professional, professional thinking, commitment to the profession.